

על דרך ההדרת ספרים תורניים

תגובה לדברי הרב דוד אברג'ל ('המעין' הקודם עמ' 96-93)

כחניך ישיבות הדגל הליטאיות (ישיבות פוניבז' ומיר זה כעשרים שנה) מקוממת אותי תגובת הרב דוד אברג'ל בענין ההדרת ספר התרומה ע"י הרב דוד אברהם שליט"א.

11 אמנם כל האמור הוא רק בעדות קידושין שהיא עדות קיום וכשמתבטלת העדות בטלים הקידושין אך לא בשאר עדויות שהמעשה בכל מקרה קיים.

12 כפי שהסברנו - התביעה היא סיבה לביטול הקידושין וכשבטלה הקידושין קיימין - העדר סיבה.

הכותב מנסה להסתיר את הכישלון בההדרה מתוקנת בתירוץ שמדובר על "מהדורה עבור בית המדרש", אך לדעתי אין זו אלא אחיזת עינים. נכון הוא שבעולם הישיבות הדגש בההדרת ספרי קדמונים שונה מאשר ב'מהדורה מדעית' (כהגדרת הכותב), ונכון שאנו בעולם הישיבות לא עוסקים בדרך כלל בבירור נוסחאות וכד' מכאן, וגם לא מתעמקים באופן מסודר ושיטתי בדברי בעל ספר התרומה מאידך וכן לא ברוב ספרי הפסיקה הקדומים האחרים; אנו מעיינים בהם בדבריהם שהובאו להלכה בשו"ע או בעקבות הפנייה לדבריהם וכד', אין זה עיקר עיסוקנו ואין בכך שום פגם. אך לכל זה אין שום קשר לנידון שלפנינו; ברגע שבן ישיבה מחליט להוציא לאור מהדורה משובחת של ספר קדמון עליו לעשות זאת בצורה מקצועית ולא בצורה מזלזלת. מאות ספרים חדשים יצאו לאור מחדש בשנים האחרונות על ידי בני ישיבות בצורה מקצועית ומכובדת שגם מתאימה לעולם הישיבות, וכבר הזכיר הרב פרידמן בתגובתו (שם עמ' 97-98) את "שביל הזהב" בקשר לשינויי הנוסח.

ספר התרומה, כרבים אחרים מסוגו, נדפס שוב ושוב ע"פ הדפוסים הראשונים כשהוא מלא בשגיאות, עד שפעמים רבות לא ניתן לעמוד על דעתו של המחבר. ניתן היה לצפות שהצעד הראשון בהכנת מהדורה מתוקנת יהיה הכנת נוסח מדויק עד כמה שאפשר, אך המהדורה המדוברת לא ניסתה כלל להתמודד עם הבעיה. למעשה מדובר על הדפסה מחודשת של נוסח הדפוסים האחרונים כמעט ללא שינוי, באותיות יפות ובתוספת הערות וכד', אך לא נבדק ביסודיות אפילו נוסח הדפוס הראשון! דברי המהדיר שהשתמש בכתב יד אחד אינם אלא כסות עיניים, בדקתי זאת באופן אישי בכמה קטעים שנזקקתי להם. כך למשל בהל' תפילין מופיעה לפעמים התיבה "כזה", והכוונה לציור שאינו נמצא בדפוסים; המהדיר לא טרח להשיב לקורא את הציורים למרות שבדקתי והם נמצאים בכתבי היד! בכמה מקומות שהדברים אינם ניתנים להבנה הביא המהדיר הצעות תיקון של תלמידי חכמים כהר"מ מאזוז שליט"א ואחרים במקום לגלות לנו מה המצב בכתבי היד, או במילים אחרות - לספר לנו מה באמת אמר המחבר!

אך גם מבחינת הטיפול בתוכן של הספר - המהדיר אינו מנסה כלל להתמודד עם בירור ישיר של דברי בעל התרומה. ההערות המרובות ורבות החכמות הן למעשה אוסף לא מסודר ולא שיטתי של שיטות ראשונים ואחרונים בסוגיות המדוברות; אין בכך רק חריגה מהדיון הישיר בדברי המחבר - אלא שבמקומות רבים לא מתקיים כלל בירור מה דעת בעל ספר התרומה בענין המדובר! למעשה ברור לכל מעיין שלא בירור מקחו של בעל התרומה עמד לנגד עיני המהדיר, אלא הוצאת מהדורה מחודשת של ספר התרומה עם לקט רחב ומקיף של דברי ראשונים ואחרונים בכל סוגיא וסוגיא. נכון שלא נעשה שימוש בספר התרומה כפלטפורמה להערותיו וחידושיו של המהדיר - אלא כפלטפורמה לליקוט רחב של דברי המפרשים והפוסקים על כל ענין וענין; אך המטרה הראשית בוודאי שלא היתה הוצאת מהדורה מתוקנת של ספר התרומה.

גם השימוש שעשה הרב המגיב בשמו של הגאון הקדוש בעל הקהילות יעקב זצ"ל בקשר לדרך הההדרה הרצויה בדורנו אינו נכון ואינו מוצדק. ידוע לי בבירור מכלי ראשון מפי תלמידי חכמים מהדירי ספרים שהתייעצו עמו פעמים רבות, שלא עלה על דעתו להעמיד את הערותיו והגהותיו על ספר קדמון כעומדות במעלה גבוהה יותר מאשר בירור הנוסח בכתבי היד; הערותיו החשובות אמנם יכולות לסייע בהכרעה בין גירסאות שונות בכתבי היד, או להציע פתרון במקומות שכתבי היד לא פותרים את הבעיה. גם הסטייפלר זצ"ל

העדיף את האמת על פני הגהותיו. כך היו הוראותיו לת"ח מובהקים שעסקו בההדרת ספרים, ולכך מתאימים דבריו הנלהבים בהסכמתו לרמב"ם מהדורת הרב פרנקל. אין לי טענות על המהדיר שליט"א, שהוא ת"ח מובהק וראש ישיבה, אך ההדרת הספרים היא מקצוע בפני עצמו, ויש לתת לו את היחס הראוי. את מחאתי האישית קיימתי בזמנו כשהחזרתי לחנות למחרת הקניה את הספר שקניתי, אבל משעלו הדברים על גיליון 'המעין' הקודם מצאתי לנכון להביע גם את תחושותי.

אליהו מורגנשטרן